

PROBLEME SOCIALE ÎN DRAMATURGIA DOCUMENTARĂ AMERICANĂ DIN ULTIMELE DECENII ALE SECOLULUI XX

SOCIAL PROBLEMS IN THE AMERICAN DOCUMENTARY DRAMATURGY FROM THE LAST DECADES OF THE 20TH CENTURY

MARIANA STARCIUC¹,
lector universitar, doctorandă,
Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice

CZU 792.036(73)

Începând cu anii <70 ai secolului XX în Statele Unite apar o serie de piese documentare asociate cu problemele sociale ale statelor (ura rasială, împușcarea adolescenților în școli și universități), mai târziu la începutul anilor 2000, odată cu dezvoltarea operațiunii antiteroriste globale. Anume în această perioadă apare tehnica „verbatim”, drept instrumentar de lucru în crearea textelor, utilizat de o serie de dramaturgi, printre care Martin Duberman, Eric Bentley, Emiy Mann, Anna Deavere Smith, Eve Ensler ș. a. În articol urmărim o trecere în revistă a celor mai reprezentative texte și proiecte teatrale create în baza interviurilor, documentelor, materialelor preexistente.

Cuvinte-cheie: teatru documentar, verbatim, interviu, text dramatic, ficțiune

Beginning with the 1970s in the United State, there appeared a series of documentary pieces associated with the social problems of states (racial hatred, the shooting of adolescents in schools and universities), later in the early 2000s - with the development of the global counterterrorism operation. It is during this period that the technique “verbatim” appears, as a working tool in the creation of texts, used by a number of playwrights, including Martin Duberman, Eric Bentley, Emiy Mann, Anna Deavere Smith, Eve Ensler and others. a. In the article we follow an overview of the most representative texts an the created theatrical projects based on interviews, documents, pre-existing materials.

Keywords: documentary theater, verbatim, interview, dramatic text, fiction

Introducere

Tradiția teatrului documentar din Statele Unite, începută de *Ziarul Living (Viu)*, continuă cu o serie de piese ce abordează problema discriminării rasiale, viața albanezilor protestanți de origine anglo-saxonă, pe fundalul altor grupuri naționale și religioase, minorități sexuale și politice. Aproape toate piesele discutate mai jos s-au produs pe Broadway și au fost ecranizate în genul filmului documentar sau artistic, analizele fiind efectuate în baza vizionării filmelor, a studierii unor recenzii de pe site-urile de specialitate sau a evaluării site-urilor companiilor teatrale.

Texte dramatice reprezentative

Una dintre cele mai reprezentative piese documentare este *În America albă/ In White America*, (1963), text apreciat de cercurile academice, scrisă de Martin Duberman, doctor în științe istorice, activist pentru drepturile homosexualilor, câștigător al premiului Pulitzer, profesor de istorie la Colegiul Herbert Lehman. Piesa *În America albă* a câștigat premiul Vernon Rice/Drama Desk pentru cea mai buna producție off-Broadway în anul 1963.

Folosind fragmente din documente istorice, legate printr-o structură narativă, *În America albă* creează un mozaic istoric al vieții afro-americanilor din perioada de sclavie, începând cu anii 1600 și până la integrarea acestei populații în școlile publice. Bazându-se pe fapte istorice și cântece populare cunoscute, piesa descrie portretul omului negru (de culoare) în *America albă*. Povestea urâtă a sclaviei, curajul americanilor de culoare și a celor albi, care au rezistat fenomenului sclaviei, eroismul acestora manifestat în războiul civil sunt relatate prin cuvintele oamenilor care au fost marcați de evenimente.

1 E-mail: starciucmariana@gmail.com

Un doctor descrie, cu o încărcătură emoțională și umană, condițiile de la bordul unei nave de sclavi. Membrii Congresului dezbate meritele abolirii comerțului cu sclavi, iar președintele SUA, Thomas Jefferson, vorbește despre revolta sa față de poziția oamenilor de culoare în viața americană.

Sclavi, liberi, rebeli, profesori și soldați, oameni simpli și celebri ne vorbesc din paginile jurnalelor, scrisorilor și documentelor publice. În *America albă* este un crescendo de voci care cântă, deplâng, povestesc istoriile copiilor ale căror mame sclave au fost vândute, vorbesc despre segregarea oficială a forțelor armate ale țării în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, discută hotărârea din 1954 a Curții Supreme cu privire la faptul că segregarea rasială în școlile publice a fost neconstituțională. Textul lui Martin Duberman amintește că fiecare om este liber și că libertatea este un concept care necesită vigilență și bunăvoință din partea tuturor. Drama, care relatează o istorie de 400 de ani, este un imn tragic, care înalță spiritul uman, un imn național în numele speranțelor și viselor tuturor americanilor.

Piesa criticului de teatru Eric Bentley *Ați făcut parte vreodată (1972)/Are you now or have you ever been* este o compilație a interviurilor realizate cu actorii, regizorii și producătorii de la Hollywood de către Comitetul de investigare al biroului anti-american (titlul în sine se referă la afilierea suspectilor la organizațiile din stânga). La mijlocul anilor 1950, Comitetul sus-numit a început să investigheze influența comunistă asupra industriei divertismentului. Această docudramă dură și feroce, compilată din transcrierile reale ale audierilor, arată cum au fost convinși oameni decenti, personalități notorii să-și trădeze colegii, să denunțe anumite persoane și cum au plătit cu prețul carierei, familiei sau chiar al libertății cei care au refuzat s-o facă. Personajelor le sunt păstrate numele reale (Gregory Peck, Arthur Miller, Elia Kazan) și sunt obligați să răspundă la întrebări absurde, cum ar fi: „A fost Christopher Marlo un comunist?”

Daniel Joseph Berrigan SJ a fost un preot iezuit american, activist anti-război, pacifist creștin, dramaturg, poet. Protestele sale împotriva războiului din Vietnam i-au adus dispreț și admirație. Și-a descris experiențele proprii în texte dramatice documentare. În mai 1968, el și asociații săi, în semn de protest împotriva campaniei vietnameze, au furat și au ars în piața din Cantonsville peste 600 de dosare personale din arhivele comisiei electorale cu privire la serviciul militar. Fiind amendat și condamnat la închisoare, el a adunat o piesă de teatru, în volum de 100 de pagini, din dosarul instanței din Cantonsville Nine Trial, pe care a dedicat-o lui Peter Weiss.

Pentru tot restul vieții, Berrigan a rămas unul dintre principalii activiști anti-război ai Statelor Unite. În 1980 a fondat mișcarea Plowshares, un grup de protest anti-nuclear, care l-a readus în centrul atenției naționale. El a fost, de asemenea, profesor universitar și autor premiat și prolific, care a scris aproximativ 50 de cărți. În 1998 a fost nominalizat pentru Premiul Nobel pentru Pace.

Piese documentare au fost jucate în școli și în teatre de amatori, de multe ori se prezentau și pe scenele mari, având eficacitate ca mijloc de exprimare a unei poziții politice. Activitatea socială efectuată de spectacolele bazate pe fapte reale nu a rămas fără consecințe. Este simbolic faptul că în 1973 serviciul militar obligatoriu din Statele Unite a fost desființat – problemă dezbătută în textele documentare ale lui Berrigan, și, în același an, Comitetul de investigare anti-american, care exista din 1938 (despre care s-a vorbit mai sus, textul lui Eric Bentley) a fost desființat.

Dramaturgul Emily Mann, cu piesa documentară *Execuția justiției* (1986), a descoperit pentru cinematografia mondială povestea uciderii primarului din San Francisco, George Moscon, și a primului politician homosexual declarat, Harvey Milk (eroul recentului film al lui Gus Van Sant). Interviurile și dosarele instanțelor au fost folosite în joc. Subiectul textului descrie viața lui Harvey Milk, un activist pentru drepturile homosexualilor, care în Statele Unite a devenit primul politician homosexual declarat, reușind să formuleze și să adopte o serie de legi privind drepturile minorităților sexuale și ale grupurilor sociale dezavantajate.

Un alt reprezentant al Verbatim-ului american de la începuturi este actrița și dramaturgul Anna Deavere-Smith, unul dintre cei mai importanți performeri/scriitori/teoreticieni ai teatrului american.

La începutul anilor 1980 a început să colecteze materiale despre identitatea națională, drepturile și libertățile civile americane și drepturile femeilor. Piesele și monodramele care-i aduc celebritatea sunt: *Amurg: Los Angeles*; *On the Road: A Search for American Character (Pe drum: în căutarea personajului american)* și *Fires in the Minor*, texte elaborate printr-un proces inovator, care consta în interviuarea de către Deavere Smith a unor diverse grupuri de comentatori, martori și membri ai comunității afectate de evenimentele sociale dezbinătoare, create de tensiunea rasială și de o nemulțumire cu privire la autoritatea statului în fața dezacordurilor provocate de criza rasială. În piesa *limbajul original al celor interviuați e lăsat needitat și valorifică spectacolul prin nuanța și calitățile sale colocviale și „realiste”. Limbajul este „autentic” și această autenticitate este susținută și de stilul dramatic al Annei Deavere Smith, în care „recrează” fizicația și transferul cuvintelor așa cum i-au fost rostite în interviurile despre experiența evenimentelor-cheie din SUA* [1, p.108].

Metoda de elaborare a textului, folosită de autoare, se bazează pe interviuarea oamenilor care fie au fost implicați direct în eveniment, fie au fost implicați de la distanță, fie au comentat despre evenimentul propriu-zis.

Piesa *Amurg: Los Angeles* (1992) este realizată pe baza evenimentelor ce au pornit de la verdictul dat lui Rodney King, care nu i-a condamnat și pe ofițerii de poliție care l-au bătut pe muncitorul afro-american arestat în 1991, deși actele lor de violență au fost filmate. Verdictului din 1992 i-au urmat trei zile de rebeliune și tulburări civile, din cauza inegalității rasiale din Los Angeles, unde de șoc având ecou global. Pe parcursul elaborării piesei, Deavere Smith a interogat aproximativ două sute de oameni, dintre care douăzeci și cinci au fost prezenți în spectacol. Personajele textului sunt ofițeri de poliție, artiști de culoare, membrii unor bande de stradă, funcționari, muncitori, politicieni și erudiți. Textul e formulat mai degrabă în jurul oamenilor care-și spun poveștile, și nu neapărat pe baza comentariilor directe privind cazul Rodney King sau al rasismului din procedurile juridice americane. „Personajele” nu interacționează imediat și nici nu-și fac confesiuni, dar relațiile, atât dintre cei aflați pe scenă cât și dintre „poveștile” pe care le spun sau dintre „perspectivele” pe care le analizează, se îmbină, se suprapun și, câteodată, sunt intim conectate, pe măsură ce textul spectacolului evoluează. *Spectatorii revin uneori la personaje în diverse momente ale declarațiilor lor, cuvintele lor capătă rezonanțe noi atunci când sunt reamintite în contextul motivelor recurente, prin replicile rostite ulterior de alți actori* [2, p.109].

Monologurile vaginului/Vagina Monologues este o piesă episodică, scrisă de scriitoarea feministă Eve Ensler, care explorează experiențele sexuale consensuale și non-consensuale, imaginea corporală, mutilarea genitală, întâlnirile directe și indirecte cu reproducerea și multe alte subiecte redade de femei de diferite vârste, rase, sexualități și alte diferențe. Eve Ensler a scris primul proiect al monologurilor în 1996, piesa rezultând din interviurile preluate de la două sute de femei care își expun opiniile despre sex, despre relații și violență împotriva femeilor. Fiecare monolog se referă la un aspect al experienței feminine: sexul, munca sexuală, imaginea corporală, dragostea, violul, menstruația, mutilarea genitală a femeilor, masturbarea, nașterea, orgasmul etc. O temă recurentă în întreaga piesă este vaginul ca instrument de luptă și putere a femeilor și întruchiparea finală a individualității. Într-un interviu, Ensler a spus că fascinația cu vaginul a început *din cauza societății violente în care creștem*, declarând că este revoltată și obsedată de faptul că femeile sunt violate, violate cu incest. *Toate aceste lucruri sunt profund legate de vaginul nostru* [2]. Ensler a scris piesa cu scopul „sărbătoririi vaginului”, însă, în 1998, scopul piesei s-a schimbat de la o sărbătorire a vaginului și a feminității la o mișcare de stopare a violenței împotriva femeilor. Acesta a fost începutul mișcării V-Day¹, care a continuat să ia amploare cu fiecare an, deoarece s-a transformat într-un fenomen mondial și într-o organizație non-profit de succes. Piesa autoarei

1 V-Day, 14 februarie, este o mișcare activistă la nivel mondial, care are drept scop lupta împotriva violenței asupra femeilor, inițiată de autorul, dramaturgul și activistul Eve Ensler. V-Day a început în 14 februarie 1998, când la NYC a avut loc cea de-a cincea reprezentare a spectacolului *Monologurile vaginului*, adunând peste 250.000 de dolari pentru grupurile locale de luptă împotriva violenței asupra femeilor.

demonstrează eficacitatea socială a teatrului documentar, care de multe ori *duce la crearea unor mișcări puternice în societatea civilă. Monoloagele vaginului, culegerea de monoloage despre femei a lui Eve Ensler a dus la crearea unei organizații de ajutor pentru femeile abuzate și la instaurarea unei Zile Internaționale împotriva Violenței asupra Femeii, care coincide cu Ziua Îndrăgostiților, 14 februarie* [3, p.88].

În fiecare an, textul *Monologurile vaginului* se restructurează, se completează cu noi monologuri, pentru a evidenția noi probleme ce afectează femeile din întreaga lume. În 2003, de exemplu, Ensler a scris un nou monolog, numit *Sub Burqa*, abordând situația femeilor afgane aflate sub conducerea talibanilor. În 2004, Ensler a completat textul cu un monolog numit *Beat the Girl Out of the Boy*, ca rezultat al interviuării unui grup de femei a căror identitate de gen diferă de sexul atribuit la naștere (transgender).

Fondatorul grupului *Tectonic Theatre Project*, Moisés Kaufman, a inițiat *Proiectul Laramie*, care descoperă cazul uciderii, din motive homofobe, a unui student de la Universitatea din Wyoming.

În octombrie 1998, studentul de 21 de ani, Matthew Shepard, homosexual, a fost găsit bătut cu brutalitate, legat de un gard și lăsat să moară în Laramie (Wyoming). Corpul lui însângerat și mutilat a fost găsit abia a doua zi. A murit câteva zile mai târziu, la Spitalul Fort Collins (Colorado). Moises Kaufman și alți membri ai proiectului au efectuat șase călătorii la Laramie într-o perioadă de un an și jumătate, imediat după ce a fost mutilat tânărul și în timpul procesului împotriva celor doi tineri acuzați de uciderea lui. Au realizat mai mult de două sute de interviuri cu localnicii, fie oripilați de acțiunile criminalilor, fie homofobi, încorporându-le în piesa *Proiectul Laramie*. Textul documentar descoperă resorturile unei crime oribile și consecințele ei asupra orașelului în care a fost comisă. Opt actori au interpretat mai mult de șazeci de personaje. Prezentarea spectacolului rezultat a fost organizată în școli, colegii și teatre publice din Statele Unite, precum și în teatre profesioniste din Statele Unite, Canada, Marea Britanie, Irlanda, Australia și Noua Zeelandă.

Textul *Proiectul Laramie* nu este structurat pe blocuri și nu prezintă o compilație de monologuri relatate de martori oculari. Este o piesă în care vedem acțiune, scene care se succed și prezintă un șir de evenimente: reconstituirea nopții dinaintea săvârșirii crimei, suferințele la care a fost supus Matthew, părerile membrilor comunității față de acest caz și față de comunitatea LGBT.

Un alt proiect de teatru documentar al grupului îl constituie mono-spectacolul bazat pe textul lui Doug Wright, asamblat din interviuri cu Charlotte von Mahlsdorf, născută Lothar Berfelde, care l-a ucis pe tatăl ei când era un copil mic și a supraviețuit regimurilor naziste și comuniste din Berlinul de Est ca femeie transgender.

Proza autobiografică a fost adesea explorată și adaptată într-un text dramatic. Cel mai faimos exemplu sunt textele lui Spalding Grey, unul dintre fondatorii The Wooster Group. Primul dintre ele – *Sex și moarte până la vârsta de 14 ani* – a apărut în 1979, *Înotul în Cambodgia – în 1983*. În spectacole, Gray, autorul, stă la o masă cu un microfon, bea din paharul cu apă și povestește publicului, cu un talent admirabil de narator, despre confruntările lui din viață, suicidul mamei, probleme cu depresia, probleme politice, sociale, istorice ale țării. Anatomia lui Gray a suferit un tratament artistic realizat de către Stephen Soderberg. După sinuciderea lui Gray, Soderberg a realizat și un film despre acesta – *And Everything is Going Fine*, în care poveștile eroului despre frica de sinucidere sunt percepute ca o auto-comentare asupra morții sale.

Concluzii

Multe dintre producțiile atribuite teatrului documentar, pe care am avut ocazia să le vizionez (cele produse de sectorul teatral independent din Chișinău: *Spălătorie* și *Foosbook*, unele produse de teatre independente din Târgu Mureș, Cluj Napoca, Iași, București), erau structurate pe blocuri – monologuri preluate de la anumiți donatori, care nu implicau acțiune, pe alocuri repetau aceleași idei, erau monotone și descriptive. La fel de static astăzi mi se pare și textul *Mi(n)ority* pe care l-am scris, în baza interviurilor realizate cu echipa de creație acum patru ani (în care am vorbit despre minoritățile nați-

onale din țară, felul în care acestea sunt tratate de populația băștinașă, problemele cu care se confruntă), în care nu am urmărit să redau o istorie, ci niște realități. *Proiectul Laramie, Execuția justiției* cu Harvey Milk, erou principal, *În America albă* m-au marcat anume prin faptul că descriu istorii, într-un mod foarte viu, dinamic și surprinzător, istorii create din relatările martorilor oculari, cu intercalări de reportaje, discursuri ale oficialităților statale. Aceste istorii au la bază o structură compozițională aproape tradițională – personaje bine caracterizate, prologuri, răsturnări de situații, conflicte, punct culminant, deznodământ etc., te intrigă, te țin în suspans, sunt redade într-un mod artistic, mai presus de documentar și mai credibile decât ficțiunea.

Referințe bibliografice

1. DEENEY, J.F., GALE, M.B. *Cincizeci de dramaturgi moderni și contemporani*. București: Editura Tracus Arte, 2017.
2. ENSLER, E. 20 Years ago. Eve Ensler gave us the Vagina Monologues. She's stil waiting for the revolution [online]: interviu cu Eve Ensler. Moderator M. Kann. In: *Elle* [site]. 8 feb. 2017. [accesat 21 dec. 2019]. Disponibil: <https://www.elle.com/culture/career-politics/news/a42812/eve-ensler-vagina-monologues-interview/>.
3. NELEGA, A. *Structuri și formule de compoziție ale textului dramatic*. Cluj-Napoca: Eikon, 2010